

УДК 378:373.3]:005.336.2

DOI: 10.31499/2307-4906.3.2019.190371

ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ПОЗИЦІЇ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ: ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ

Пріма Дмитро, кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри соціальної роботи і педагогіки вищої школи, Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки.

ORCID: 0000-0002-2102-9932

E-mail: primar@ukr.net

Актуалізовано вимогу громадянської спрямованості освітнього процесу як найважливішої інституції формування ціннісних орієнтирів громадянина. Обґрунтовано значущість формування громадянської позиції майбутнього вчителя, готового і спроможного поєднувати в собі освіченість, духовність, інтелігентність, моральну вихованість як гідний приклад своїм вихованцям у їхньому громадянському становленні та формуванні громадянської позиції особистості. Визначено теоретичні підвалини формування громадянської позиції майбутнього вчителя через дефінітивний аналіз змістотвірних категорій «громадянин», «громадянськість».

Ключові слова: громадянин, громадянськість, громадянська позиція, громадянська спрямованість, громадянське становлення, майбутній учитель, освітній процес, формування громадянської позиції, ціннісні орієнтири.

FORMATION OF THE FUTURE TEACHER CIVILIAN POSITION: THEORETICAL APPROACHES

Prima Dmytro: PhD in Pedagogical Sciences, Senior Lecturer in the Department of Social Work and Pedagogy of the Higher School, Lesia Ukrainka Eastern European National University.

ORCID: 0000-0002-2102-9932

E-mail: primar@ukr.net

The purpose of the article is to reveal the theoretical aspects of the formation of the civil position of the future teacher as a topical scientific problem. The requirement of the civil orientation of the educational process as the most important institution of formation of the citizen's values is updated. The article substantiates the importance of forming the civil position of the future teacher, ready and able to combine education, spirituality, intelligence, moral education as a worthy example for their pupils in their civil formation and formation of the civil personality. Research methods used in the article: theoretical (analysis of philosophical, pedagogical, psychological literature); interpretative-analytical method, generalization. The theoretical foundations of forming the civil position of the future teacher through definitive analysis of meaningful categories "citizen", "citizenship" are determined. The legitimacy of considering citizenship as a quality of personality in social-legal, socio-psychological and socio-pedagogical aspects, as a holistic socio-personal education, which includes a system of ideological and moral qualities and is implemented, for the most part, in labor and social activity, moral, as the concept of integrative and quite complex in the structural sense, which attests to the formation of a civil position in the personality and the readiness for its expression in professional

activity. Generally, it is education that aims to form a personality characterized by a high level of civil consciousness, national dignity and civil activism, patriotism, developed critical thinking, awareness of their rights, responsible fulfillment of their duties, is the bearer of the former civil position.

Keywords: *citizen, citizenship, civil position, civil orientation, civil formation, future teacher, educational process, formation of civil position, value benchmarks.*

Побудова громадянського суспільства в контексті сучасних соціально-економічних змін в Україні актуалізує вимогу виховання особистості з системою сформованих соціально значущих якостей, яка добре усвідомлює свою роль і місце як громадянина держави, здатного жити в умовах демократії, що прагне докладати активних зусиль на благо спільноти, свого народу і своє власне. При цьому розвиток громадянської спрямованості явно чи латентно присутній в освітньому процесі, позаяк освіта є одним із найважливіших інститутів, що формує ціннісні орієнтири громадянина. Як слушно відзначає М. Павленко (ми погоджуємося з цією думкою), формування громадянської позиції нерозривно пов'язане із усвідомленням особистістю своєї національної приналежності, орієнтацією людини на активну громадську діяльність, проявом інтересу до актуальних суспільно-політичних проблем, засвоєнням нею системи моральних та громадянських цінностей, вихованням патріотизму, громадянськості, толерантності, любові і пошани до України, української мови, історії, культури і традицій. Саме таку особистість можна охарактеризувати як справжнього громадянина [1, с. 2]. Вочевидь, тільки такий учитель, готовий і спроможний поєднувати в собі освіченість, духовність, інтелігентність, моральну вихованість, є гідним прикладом своїм вихованцям у їхньому громадянському становленні та формуванні громадянської позиції особистості.

Проведений аналіз наукової літератури дозволяє окреслити різні аспекти проблемного поля формування громадянської позиції, що знайшли своє відображення у розвідках провідних учених, а саме: особливості громадянського виховання студентської молоді (Т. Дем'янюк, М. Євтух, В. Іванчук, Г. Шевченко та інші); історико-педагогічні аспекти громадянського виховання (Т. Завгородня, П. Ігнатенко, І. Кучинська, С. Ткачов, О. Рацул та інші); зміст, методи і форми громадянського виховання та формування громадянської позиції (О. Докукіна, М. Михайліченко, Н. Косарєва, Л. Омельченко, О. Пометун, В. Поплужний та інші); формування системи громадянських цінностей (Б. Ступарик, О. Сухомлинська, Н. Калініченко, Л. Корінна та інші); філософські (Р. Архангельський, Г. Гуров, І. Кон та інші) та педагогічні (Т. Пантюк, В. Поплужний, В. Рябов, О. Сухомлинська та інші) аспекти формування громадянської позиції особистості.

Нами встановлено, що у сучасних студіях накопичено певний науково-теоретичний і практичний досвід щодо формування громадянської позиції особистості. Однак, на наш погляд, потребує вивчення питання аналізу і характеристики теоретичних підходів щодо формування громадянської позиції майбутнього вчителя.

Мета статті полягає в розкритті теоретичних аспектів формування громадянської позиції майбутнього вчителя як актуальної наукової проблеми.

Комплексне дослідження проблеми формування громадянської позиції майбутнього вчителя вимагає, насамперед, науково обґрунтованого визначення її теоретичних підвалин, що, на нашу думку, доцільно розпочати з дефінітивного аналізу змістотвірних категорій означеного феномена «громадянин», «громадянськість». Уважаємо, що це поглибить розуміння ключового поняття «громадянська позиція

майбутнього вчителя».

Поняття «громадянин» за своєю природою і соціальним значенням, передусім, прийнято пов'язувати з певною державою, з його правовою стороною й характеризувати як юридичну категорію, що являє собою особистість у її ставленні до держави, права, влади і закону. Це ставлення може виражатися в активних діях, оцінках, почуттях, переживаннях тощо [2, с. 87].

За Великим юридичним словником «громадянин – це особа, що за правовою основою належить до певної держави. Громадянин має певну правоздатність, наділений правами, свободами й обтяжений зобов'язаннями» [3, с. 130].

У Новому тлумачному словнику української мови подається таке трактування: «Громадянин – 1. Особа, що належить до постійного населення якої-небудь держави, користується її правами і виконує обов'язки, встановлені законами цієї держави. 2. Дорослий чоловік, а також форма звернення до нього. 3. Той, хто підпорядковує особисті інтереси громадським, служить батьківщині. 4. Член громади» [4, с. 485].

Щодо поняття «громадянськість», то звертаємо увагу на те, що вченими пропонуються різні підходи до його визначення. Так, Г. Гревцева розглядає цей феномен як комплекс громадянських якостей, що дозволяє визначити громадянську позицію людини та її готовність до входження у соціальне суспільство [5].

Нам видається досить оригінальним трактування поняття «громадянськість», запропоноване Г. Філоновим, як комплексу суб'єктивних якостей особистості, які знаходять прояв у стосунках та діяльності людини під час виконання нею основних соціально-рольових функцій – свідомої законслухняності, патріотичної відданості в служінні Батьківщині та захисті інтересів Вітчизни, у по-справжній вільній та чесній прихильності до орієнтацій на загальноприйняті норми та моральні цінності, включаючи сферу праці, сімейно-побутові, міжнаціональні й міжособистісні відносини [6].

Дослідники також наголошують, що поняття «громадянськість» характеризує стан свідомості індивіда, неформальне ставлення громадянина до своєї держави. А відтак, недостатньо належати до якоїсь спільноти, треба бути гідним її вимог. За узагальненнями С. Зябревої, така відповідність умовам виявляється на трьох рівнях особистості: *інтелектуальному* (сфера мислення), *емоційно-вольовому* (сфера відчуттів, почуттів, настанов) та *дієвому* (діяльність, спілкування, поведінка) [7].

Заслуговує на увагу думка Т. Османкіної, яка, визначаючи поняття «громадянськість», акцентує на цілеспрямованості прояву особистості, що акумулює погляди, ставлення, мотиви, почуття, вольові та інтелектуальні якості, ціннісні орієнтації, налаштованість на певну поведінку, як вираженість сформованості певної системи якостей [8].

Конструктивною нам видається позиція Т. Мірошиної щодо правомірності розгляду громадянськості як якості особистості в таких аспектах:

– *соціально-правовому* як правової якості особистості, що виражається у прийнятті та свідомому, активному виконанню особистістю своїх конституційних і громадянських обов'язків перед державою, суспільством та усвідомленим використанням своїх громадянських прав;

– *соціально-психологічному* як соціальної якості особистості, що характеризується взаємовідносинами людини з суспільством і державою, виражається у зв'язках між конкретним громадянином держави і особистістю як суб'єктом суспільних відносин;

– соціально-педагогічному як інтегративна характеристика якостей особистості, що визначає її соціально значущу спрямованість, готовність до досягнення соціально значимих та індивідуально необхідних цілей відповідно до наявних у суспільстві, державі умов, особистих потреб і можливостей, прийнятих правових і моральних норм і виражається у моральних переконаннях, патріотизмі, самовідданості, громадянській відповідальності, готовності служити Батьківщині тощо [9, с. 30–31].

Громадянськість, як слушно відзначає М. Павленко (нам імponує ця думка), є поняттям інтегративним і досить складним у структурному сенсі, що виражається:

- в усвідомленні й оцінці особистістю свого положення в суспільстві, державі, своїх прав і обов'язків громадянина,
- у сукупності громадянських почуттів і якостей, за допомогою яких особистість має змогу зміцнити своє положення громадянина в суспільстві,
- в усвідомленості людиною своєї громадянської позиції в контексті соціально значущої діяльності [1, с. 22].

Існує думка, що громадянська позиція як цілісне суспільно-особистісне утворення включає в себе систему ідейно-моральних якостей і реалізується, здебільшого, у трудовій і суспільній діяльності, моральній поведінці, проявляючись у кожній сфері життєдіяльності людини як певний специфічний феномен [10, с. 113].

І. Молодцова стверджує: громадянська позиція – це інтегративне особистісне утворення, що являє собою сукупність інтелектуальних, емоційно-моральних характеристик, які виявляються в конкретних діях та вчинках. При цьому вона розглядає громадянську позицію як інтегративну якість особистості, органічне поєднання особистісних і громадянських цінностей, що передбачає усвідомлення себе громадянином і активним учасником суспільного життя [11].

Науковцями відзначається, що всі аспекти категорії «громадянська позиція» формуються переважно в освітньому процесі закладу вищої освіти. А відтак, саме освіта покликана сформувати особистість, що характеризується високим рівнем громадянської свідомості, національної гідності, громадянської активності, патріотизму, розвиненим критичним мисленням, обізнаністю у своїх правах, відповідальним виконанням своїх обов'язків, є носієм сформованої громадянської позиції, усвідомлюючи своє місце і роль, власну зацікавленість у розвитку держави, докладаючи активні зусилля задля її процвітання. Вочевидь, сформувати громадянську позицію означає створювати в особистості орієнтир поведінки в її подальшій життєдіяльності, позаяк громадянсько зрілій особистості, притаманний процес постійного самовдосконалення, високий рівень національної самосвідомості і планетарної свідомості, знання культури й історії рідної країни, гуманістична мораль, знання і виконання обов'язків, соціальна відповідальність, високий професійний рівень, стійкі переконання» [12, с. 6].

Отже, на сьогоднішній день формування громадянської позиції особистості є вкрай важливою педагогічною проблемою, що віддзеркалює внутрішнє прагнення людини до становлення демократії, до гуманізації суспільства, а також внутрішню готовність докладати активні зусилля для розвитку і процвітання своєї Батьківщини, що робить формування громадянської позиції вагомим компонентом у професійному становленні кожної особистості, і зокрема майбутнього вчителя. Перспективи подальших розвідок означеного напрямку бачимо у розкритті соціально-особистісного виміру формування професійної позиції майбутнього вчителя, зокрема початкової школи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Павленко М. А. Формування громадянської позиції майбутніх вчителів у процесі професійної підготовки: дис. ... канд. пед. наук. Харків, 2015. 209 с.
2. Шилова В. С. Гражданское воспитание студентов: учеб.-метод. пособие. Белгород: АГТУ, 2003. 172 с.
3. Большой юридический словарь / под ред. А. Я. Сухарева, В. Е. Крутских. 2-е изд., перераб. и доп. М.: Инфа-М., 2004. 704 с.
4. Новий тлумачний словник української мови / [уклад. В. Яременко, О. Сліпущко]. 2-ге вид., виправлене. Т. 1. Київ: Аконтіт, 2008. 926 с.
5. Гревцева Г. Я. Гражданское воспитание как фактор социализации школьников: автореф. дис. ... доктора пед. наук: Челябинск, 2006. 46 с.
6. Филонов Г. Н. Гражданское воспитание: реальность и тенденции развития. *Педагогика*. 1999. № 8. С. 45–51.
7. Зябрева С. Е. Виховання громадянськості студентів професійно-технічних коледжів у позанавчальній діяльності: автореф. дис. ... канд. пед. наук. Луганськ, 2010. 20 с.
8. Османкина Т. Н. Формирование гражданственности старшеклассников в условиях общеобразовательной школы: автореф. дис. ... канд. пед. наук. Оренбург, 2000. 19 с.
9. Мирошина Т. А. Формирование гражданской позиции студентов: дис. ... канд. пед. наук. Кемерово, 2009. 255 с.
10. Смиров Г. Л. Революционная суть перестройки. *Социально-философский очерк*. Москва, 1987. С. 113.
11. Молодцова И. В. Педагогическое обеспечение процесса становления гражданской позиции старших подростков в условиях модернизации образования. *Образование и социализация личности в современном обществе*: материалы Всерос. науч.-практ. конф. (18–19 февраля 2004 г.). Красноярск, 2004. С. 178–183.
12. Мироненко Т. П. Формування громадянської зрілості в майбутніх учителів: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Одеса, 2001. 16 с.

REFERENCES

1. Pavlenko M. A. (2015). Formuvannia hromadianskoi pozytsii maibutnix vchyteliv u protsesi profesiinoini pidhotovky. *Candidate's thesis*. Kharkiv [in Ukrainian].
2. Shilova V. S. (2003). *Grazhdanskoe vospitanie studentov*. Belgorod: AGTU [in Russian].
3. Bolshoy juridicheskij slovar. (2004). A. Ya. Suhareva, V. E. Krutskih (Ed.). 2-e izd., pererab. i dop. Moskva: Inf-M [in Russian].
4. Novyi tлумachnyi slovnyk ukrainskoi movy (2008). (Vol. 1). V. Iaremenko, O. Slipushko (Ed.). 2-he vyd., vypravlene. Kyiv: Akonit [in Ukrainian].
5. Grevtseva G Ya. (2006). *Grazhdanskoe vospitanie kak faktor sotsializatsii shkolnikov. Extended abstract of doctor's thesis*. Cheljabinsk [in Russian].
6. Filonov G. N. (1999). *Grazhdanskoe vospitanie: realnost i tendentsii razvitija. Pedagogika*, 8, 45–51 [in Russian].
7. Ziabreva S. E. (2010). *Vykhovannia hromadianskosti studentiv profesiino-tekhnichnykh koledzhiv u pozanavchalnii diialnosti. Extended abstract of candidate's thesis*. Luhansk [in Ukrainian].
8. Osmankina T. N. (2000). *Formirovanie grazhdanstvennosti starsheklassnikov v usloviyah obsheobrazovatelnoj shkoly. Extended abstract of candidate's thesis*. Orenburg [in Russian].
9. Miroshina T. A. (2009). *Formirovanie grazhdanskoj pozitsii studentov. Candidate's thesis*. Kemerovo [in Russian].
10. Smirov G. L. (1987). *Revoljutsionnaja sut perestrojki. Sotsialno-filosofskii ocherk*. Moskva, 113 [in Russian].
11. Molodtsova I. V. (2004). *Pedagogicheskoe obespechenie protsessa stanovleniia grazhdanskoj pozitsii starshih podrostkov v usloviyah modernizatsii obrazovanija. Obrazovanie i sotsializatsija lichnosti v sovremenom obschestve*: proceedings of the Scientific and Practical Conference. Krasnoyarsk, 178–183 [in Russian].
12. Mironenko T. P. (2001). *Formuvannia hromadianskoi zrilosti v maibutnix uchiteliv [Formation of civic maturity in future teachers]. Extended abstract of candidate's thesis*. Odesa [in Ukrainian].